

K.H. MISKOTTE

Te midden van het tumult

Tien nieuw ontdekte preken

SKAN **D**ALON
L.H. VERBODEN N.B. PORTER 15

Inhoudsopgave

Inleiding - <i>Mirjam Elbers</i>	7
1. Het leven is niet van ons (Romeinen 14: 7-8, 22 november 1942)	27
2. De Advent Christi in onze moeheid (Jesaja 7: 13-14, 29 november 1942)	35
3. Je moet een beetje joods zijn (Lucas 2: 29-32, 27 december 1942)	45
4. Nooit zonder aanspraak (Psalm 42: 10, 21 februari 1943)	55
5. Onze eigen afkerigheid en de missionaire kerk – Bij de bevestiging van ds. J.J. Buskes jr. als missionair predikant (Jeremia 3: 22, 12 september 1943)	63
6. De ware antithese (Matteüs 10: 34, 19 februari 1950)	75
7. De vervoering van de eenvoudigen (Handelingen 2: 18, 28 mei 1950)	87
8. Ironie te midden van het tumult (Handelingen 19: 32-34, 11 juni 1950)	99
9. 'Ik sta aan de deur en Ik klop' (Lucas 11: 9-10 en Openbaring 3: 20, 9 juli 1950)	111
10. Bij de watersnoodramp (Psalm 89: 9-12, 8 februari 1953)	121

Preken in bezet gebied

In de kerk wordt gepreekt. Voor velen is dat vanzelfsprekend, voor anderen is de preek inmiddels een relict uit lang vervlogen calvinistische tijden. Toch werd ook in de coronacrisis opnieuw duidelijk dat van alle onderdelen van kerkdienst en gemeente juist de preek zich relatief het gemakkelijkst laat verspreiden, ook in digitale vorm. Dat gegeven is op zich niet nieuw: hoeveel prekenbundels zijn er in de afgelopen eeuwen binnen het protestantisme niet rondgegaan, zodat men kon lezen en teruglezen wat er in de kerkdienst verkondigd was? Maar in deze sterk geseceulariseerde tijd lijkt daar nog een aspect bij te komen: juist degenen die van huis uit niet met de kerkelijke liturgie vertrouwd zijn, ervaren de preek vaak als de enige ‘toegang’ tot wat de kerk te bieden heeft, als de laagste drempel in het vreemde huis dat kerk heet.

Sermoenen voor randbewoners

Niet voor niets begon K.H. Miskotte (1894-1976), toen hij in de jaren 1940 in Amsterdam de opdracht kreeg de hoogopgeleiden weer voor de kerk te interesseren, met ‘sermoenen voor randbewoners’: laagdrempelige diensten waarin vooral schriftlezing en preek centraal stonden. Deze gemeentevorm heeft in Amsterdam tot in de eenentwintigste eeuw als ‘Commissie Groot-Zuid’ haar diensten bewezen, met name voor hen die niet of nauwelijks met kerk en liturgie

bekend waren. Omdat de preek op het eerste gezicht overeenkomsten vertoont met een lezing of toespraak, was dit voor het intellectuele, randkerkelijke publiek dat Miskotte op het oog had een lagere drempel dan beurtzang, kyriegebed of sacrament.

Dat betekent overigens niet dat Miskotte zelf de preek ook opvatte als 'gewoon' een toespraak of lezing – integendeel. De kerkelijke prediking was voor hem een existentieel 'waagstuk' en stond bij hem onder enorme theologische hoogspanning: enerzijds is de preek voor de gemeente een noodzaak en tegelijk is ze voor de prediker een onmogelijkheid. Die theologische spanning beschrijft Miskotte in 1941 in het kleinnood *Het waagstuk der prediking* (in 1948 in bewerkte vorm opgenomen in het bijbels-theologische werk *Om het Levende Woord*). Waar voor de rooms-katholieken het hart van de eredienst ligt in de eucharistie – de presentie van Christus in de hostie – daar ligt het hart voor de protestanten volgens Miskotte toch eigenlijk in de prediking – door Miskotte regelmatig 'het sacrament van het Woord' genoemd. Dáár moet immers het mensenwoord tot reddend en aansprekend Godswoord 'transformeren':

De prediking bekleedt in de gereformeerde eredienst de plaats, die in de roomse kerk toekomt aan de eucharistie. Daar gaat de priester, na vele toeberedingen, door zijn woord, brood en wijn op het altaar consacreren, omscheppen en wijden tot het lichaam en bloed van Christus. Op het ogenblik, dat de verandering zich voltrekt, luidt er een heldere, machtige schel door de kerk en allen storten op

ZONDAG 11 JUNI 1950

Ironie te midden van het tumult¹⁰⁸

HANDELINGEN 19: 32-34

Zij riepen dan de ene dit, de andere wat anders; want de vergadering was verward en het meerder deel wist niet, om wat oorzaak zij samengekomen waren. En zij deden Alexander uit de schare voortkomen, alzo hem de Joden voortstieten. En Alexander gewenkt hebbende met de hand, wilde bij het volk verantwoording doen. Maar als zij verstonden dat hij een Jood was, werd er een stem van allen, roepende omtrent twee uren lang: Groot is de Diana der Efezeren!

Het is een oude vraag of een christen een satiricus kan zijn, of hij satirisch mag spreken, of – als kunstenaar – een satirisch werk mag maken. Het grote voorbeeld in de westerse cultuur van de satiri-

---

¹⁰⁸ De preek is uit de nalatenschap van de gebroeders Ietswaard.

Orde van dienst:

Votum en groet

Zingen: Psalm 93: 1 t/m 4

1e Schriftlezing: Psalm 74: 12 en 15-22

Zingen: Gezang 199: 1

2e Schriftlezing: Jesaja 44: 6-9, 13-15, 21 en 22 (Vertaling Obbink)

Zingen: Gezang 199: 2

3e Schriftlezing: Handelingen 19: 20 en 23-40 (Statenvertaling)

Gebed

Zingen: Gezang 99: 2

Prediking

Zingen: Psalm 87: 2 en 4

Dankgebed

Zingen: Gezang 102: 2

Zegen

cus-kunstenaar is Jonathan Swift,¹⁰⁹ een man belast met zwaarmoedigheid, vertwijfeling, een aversie tegen en afkeur van het mensenras en indirecte hoon tegen de Schepper.

Met dit voorbeeld voor ogen is het niet eenvoudig hier billijk te oordelen. Ook is het hoogst merkwaardig en bedenkelijk dat men van dit boek¹¹⁰ een sprookje heeft gemaakt, een sprookje voor kinderen nog wel. Dat zou op zichzelf al het onderwerp kunnen zijn voor een nieuwe satire! Hij was tenslotte geen christen meer en stierf ongeneeslijk krankzinnig. Hij was wel theoloog en heeft ons dus wel iets te zeggen, maar in zijn gehele gestalte zit toch veel abnormaals.

Wat zit er eigenlijk achter de satire? Is de bron van de satire haat? Ja, maar dan als keerzijde van de liefde, niet als eigenbelang of voor een erotisch object, maar – en dat is het grote van de satire! – voor de waarheid. Daarom is de satire een hoog goed en moeten we hier niet te gemakkelijk oordelen.

Het christendom is daarom zo vaak het slachtoffer van de satire geworden, omdat de christenheid een tekort heeft aan haat tegen de zonde en de waanzin. Die slapheid, dat alles willen plaatsen (en vaak slagen we daarin ook nog), dat met alles heulen, volkomen in strijd met onze belijdenis, is het dat de satire uitlokt. Ze is een gave van God, althans ze kan dat zijn. Daarom moet ze – als het moet – ook geofferd worden. Maar daarmee is tevens gezegd dat het iets waardevols is.

---

¹⁰⁹ Jonathan Swift (1667-1745).

¹¹⁰ Jonathan Swift, *Gulliver's Travels* (1726)

Ik geloof (maar ik zeg erbij: dat is nu zo'n beetje mijn mening) dat een geestelijk gezonde jeugd – voor zover we die nog hebben – door de satiricus een afkeer kan krijgen van de leegheid en het gebral van onze tijd.

De satiricus is verliefd op het *principium contradictionis*¹¹¹, de uitgesloten identiteit van tegendelen of de uitgesloten derde, of hoe je het zeggen wil: als A niet gelijk is aan B, dan kan B onmogelijk gelijk zijn aan A. Zo kan recht niet tegelijk onrecht zijn, een beest niet tegelijk een engel, onze liefdedrift niet hetzelfde als die van koeien en andere herkauwende beesten. De satire is het wapen tegen de eeuwige middelmatigheid waardoor we ons door het krantenlezen – dat eeuwige krantenlezen – laten verleiden.

De satire is ook een kunst, maar daarbij ook bijzonder belast met de erfzonde, wat kunsten als muziek en lyriek niet zozeer zijn. Ze is een uitdaging voor de gezonde geest. Het gezonde verstand moet satirisch zijn. Achter de satire ligt een onmetelijk lijden, bijvoorbeeld in de voorgelezen Psalm 74: hoe eenzaam zijn de meest vanzelfsprekende dingen van Gods openbaring geworden.¹¹² En dan tenslotte: 'Sta op, o God, twist Uwe twistzaak!'¹¹³

Jesaja 44 is een reine satire. De smid, de timmerman: hij maakt zijn producten uit het hout, hij warmt er

---

¹¹¹ Aannee in de metafysica van Aristoteles, waarin hij stelt dat een bewering en zijn ontkenning niet tegelijkertijd waar kunnen zijn.

¹¹² Volgens de notulist citeerde Miskotte hierna een deel van de psalm, maar het is onbekend welk gedeelte.

¹¹³ Psalm 74: 22

zich mee en als hij dan nog wat over heeft, dan maakt hij van de rest een beeld en buigt zich ervoor en zegt: ‘Gij zijt mijn God.’¹¹⁴

De satiricus is – gesproken in verband met de drie zogenaamde theologische deugden: geloof, hoop en liefde – een gelovige ongelovige. Dat het onmogelijke niet alleen mogelijk zou zijn, maar zelfs het al-éne, dat aanvaardt hij niet. Als Goethe zegt: ‘Übers Niederträchtige sich nicht beklagen, denn es ist das Mächtige’¹¹⁵, dat redengevende ‘denn’, dat neemt de satiricus niet.

Anderzijds is hij ook de wanhopige hoopvolle, [zoals door] Elsschot,¹¹⁶ een diepe cynicus, [beschreven]: Zoals de soldaat met het kindergeweertje loopt en dan hoopt in de oorlog af en toe eens te kunnen schieten en dat het ook nog eenmaal (niet voor hemzelf, want hij zal het niet overleven) vrede zal worden.

En in de derde plaats is de satiricus de in de liefde bedrogene. De satiricus richt zich tegen hen die in hoogheid gezeten zijn. Men schrijft geen satire over de proletariër, die zo licht verleidbaar is door demagogen, of over de massa die het ene ogenblik hosanna roept en het volgende kruis hem, maar over hen die het geweten hebben. Hij bemint hen op een vertwijfelde wijze. Want de meeste van deze is, ook in hem, de liefde.

---

¹¹⁴ Jesaja 44: 17

¹¹⁵ ‘Übers Niederträchtige niemand sich beklage; denn es ist das Mächtige, was man dir auch sage’. Uit het gedicht “Wanderers Gemütsruhe” van Johann Wolfgang von Goethe, uit 1814-1815.

¹¹⁶ De Vlaamse romanschrijver en dichter Willem Elsschot (1882-1960). De beschreven scène staat in de novelle *Pensioen* (1937) opgenomen in *Verzameld Werk* (Amsterdam: 1989), 621-672.